

Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller

Dilek ERGÖNENÇ AKBABA ¹

Özet: Türkiye Türkçesinde birleşik fiiller 1. İsim + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller 2. Fiilimsi + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller olmak üzere genel olarak ikiye ayrılabilir. Fiilimsi + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerde, yardımcı fiiller ya isim-fiil ya sıfat-fiil veya zarf-fiil kuruluşundaki bir asıl fiile bağlanır. İsim-fiil (master) kuruluşundaki yapılara eklenen yardımcı fiiller kendi anlamlarını kaybetmezler. İsim-fiile çeşitli anlam özellikleri ekleyerek katkıda bulunurlar. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde yapısında isim-fiil bulunan birleşik fiiller tespit edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birleşik fiil, isim-fiilli (masterlı) birleşik fiil, Türkiye Türkçesi.

Complex Verbs Which Contain Infinitive In Its Structure In Turkey Turkish

Abstract:

Complex verbs in Turkey Turkish can generally be separated into two groups as

1. Complex verbs which are formed from noun + auxiliary verb.
2. Complex verbs which are formed from gerundial + auxiliary verb.

The auxiliary verb in complex verbs which are formed from gerundial + auxiliary verb is attached to a base verb which is in infinitive form or in participle form or in gerund form.

The auxiliary verbs which are attached to the structures in the forming of infinitive never lose their own meanings. They contribute by adding some meanings to infinitives. In this work the complex verbs which contain infinitive in its form in Turkey Turkish are fixed and studied.

Key Words: Complex verb, infinitive, Turkey Turkish.

Giriş:

Türkçe, söz varlığını zenginleştirmek, yeni ihtiyaç ve kavramları karşılamak için türetme, birleştirme ve kalıplaştırma gibi bazı yöntemlerden faydalanmaktadır. Bunlardan “birleştirme” yöntemiyle ortaya çıkan birleşik fiiller Türkiye Türkçesi gramerlerinde; yapı, anlam ve sayı itibarıyla farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Özellikle de iki fiilden oluşan birleşik fiillerin birleşme şekilleri farklılık arz etmektedir. Bu çalışmada bir tarafı genellikle yönelme hâli ile kullanılan isim-fiil, diğer tarafı ise ona eklenen bir yardımcı fiilden oluşan yapılar incelenecektir.

¹ Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi / ANKARA dileker@gazi.edu.tr

İki fiilden oluşan yapılardan en çok incelenen, tasvir fiilleridir. Tasvir fiilleri (Alm. deskriptiv verb; Fr. verbe descriptif; İng. descriptive verb; Osm. tasvirî fiil, fi'l-i tasvirîyye); *asıl fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil* kuruluşundadır. Bir zarf-fiil ile ona eklenen yardımcı fiilden (Alm. hilfsverb; Fr. verbe auxiliaire; İng. auxiliary verb) oluşan yapıda, yardımcı fiil, kendisinden önceki asıl fiilin gösterdiği durum veya hareketi resmeder, tasvir eder, çeşitli bakımlardan onun yapıma şeklini gösterir. Tasvir fiilinde asıl anlam zarf-fiilin anlamıdır.

Çalışmamıza konu olan yapılar ise *isim-fiil (yönelme hâli) + yardımcı fiil* kuruluşundadır. Mevcut gramerlerde genellikle bu yapılara birleşik fiiller içinde ayrı yapılmış gibi az yer verilmiş ve üzerlerinde fazla durulmamıştır. Gramerlerdeki birleşik fiillerin farklı tanım ve sınıflandırmalarından bazıları şöyledir:

Muharrem Ergin, birleşik fiili, “Bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur” şeklinde tanımladıktan sonra yardımcı fiilleri iki gruba ayırır: **1.** İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller **2.** Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller. Burada bizim ele aldığımız yapılar ile ilgili örnek vermeyen Ergin, 1. grupta, isim unsurunun isim veya partisip olduğunu, fiil unsurunun ise *et-, eyle-, ol-, bulun- ve yap-* olduğunu ifade ederek şu örnekleri verir: *Rica et-, dost ol-, almış ol-, alacak ol-, gezer ol-, gürültü yap-, yapmış bulun- vb.* (Ergin 1983: 364-366). Ergin gramerinde bir tarafı isim-fiil olan birleşik fiillerden sadece *istemeyi gör-* birleşik fiilini ele almıştır (Ergin 1983: 367).

Tahsin Banguoğlu iki fiilden oluşan birleşik fiilleri ayırırken tasvir fiillerini anlattıktan sonra karmaşık fiiller diye isimlendirdiği bir grubu daha incelemektedir. Bu gruptakileri Banguoğlu üç kısımda inceler: **A.** Öncelik fiilleri (*görülmüş ol-, bitmiş ol-, bağlanmış bulun-*), **B.** Başlama fiilleri (*gelir ol-, utanır ol-, görmez olsaydım*), **C.** Niyet fiilleri (*gidecek ol-, verici ol-, kalkacak ol-*) (Banguoğlu 1940: 152-153). Banguoğlu örnekleri arasında isim-fiille kullanılan birleşik fiilleri göstermemiştir.

M. Kaya Bilgegil, birleşik fiilleri **a)** Yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan bileşik fiiller (*temenni et-, memnun kıl-*), **b)** İki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan bileşik fiiller (*yazabil-, bitiriver- vb.*), **c)** Kaynaşma yoluyla teşkil edilen bileşik fiiller (*mihnet çek-, yorgun düş-*) şeklinde üçe ayırmıştır (Bilgegil 1984: 280-282). Bilgegil de isim-fiille kurulan birleşik fiilleri incelememiştir.

Vecihe Hatiboğlu tasvir fiillerini iki eylem kökünden kurulan ulaçlı birleşmiş eylemler (tasvirî fiiller) şeklinde tanımlayarak zarf-fiilli bu yapıları kendi içinde ayırır (Hatiboğlu 1972: 45). Hatiboğlu'nun sınıflandırmasında isim-fiille kurulan birleşik fiiller bulunmamaktadır.

K. H. Menges, Türkçede fiil terkiibini iki grupta inceler. **1.** grup “isim-fiil

zamanı (nomina-verbale tem-poris), İngilizcedeki “to be” anlamı taşıyan yardımcı fiille meydana getirilen terkiptir”. 2. grup “işlevini bir gerundium –ki bunlar sadece -a ve -p gerundiumudur- ve bir yardımcı fiille yerine getiren isim-fiil terkipleridir”. Burada tasvir fiilleri kastedilmektedir. *Tur-* “dur-, ikamet et-, ol-”, *yori-* (Karakalpak > *cür-*) “koş-, yürü-”, *ber-* (Türkiye Türkçesi > ver-), *yat-, qal-, qoy-* “koy-, yerleştir-”, *sal-* “bırak-”, *ket-* “git-” ve bunlar gibi çok sayıda fiil bu grupta sayılabilir. Menges’e göre bu kategorideki yardımcı fiiller, bir fiilin muhtelif şekillerini ifade ederler ve böylece aslı görünüş niteliğindedirler. Bu iki grup ele alındığında ilk gruptaki yardımcı fiiller², ikinci gruptakilere göre daha yaygındır (Menges 2002: 615-620). Menges de isim-fiille kurulan birleşik fiilleri örnekleri arasında göstermemiştir.

A.von Gabain, genel olarak Eski Türkçe, Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi sahalarında *asıl fiil + yardımcı fiil* yapısını ele aldığı “Türkçede Fiil Birleşmeleri” adlı makalesinde; bu yapıyı üçe ayırmaktadır. Buna göre I. grupta “nominal veya ‘verbum finitum’ şeklinde bulunan ‘logique’ esas fiil; bir yardımcı fiil ile birlikte kullanılır ve ‘modus’ (kip), ara sıra da kılınışı ifade eder: *yazar idim, yazmamış ol-vb.*” “II. grup; ‘logique’ bir esas fiil ile ona eklenen bir ‘deskriptif’ (tasvir) fiilden oluşur.” “Deskriptif” fiil tâbirinin P. Melijoranskiy (Syntax kirghize) tarafından kullanıldığını belirten Gabain’e göre; bu grubun en önemli özelliği “esas fiilin bir ‘verbum finitum’ olmayıp, -a, -ı, -u veya -p ile yapılmış ‘konverbal’ bir şekil olmasıdır.” Bu grupta yer alan fiil birleşmeleri, tasvir fiilleridir. III. grup da *asıl fiil + yardımcı fiil* birleşmesi şeklinde olmakla beraber, esas fiilden sonra gelen fiiller, tasvir fiillerinin tersine birleşme esnasında kendi anlamlarını tamamen muhafaza ederler. J. Marouzeau tarafından “verbe semi-auxilaire” yani “yarı yardımcı fiil” denen; Almancada “modales hilverb” yani “modal yardımcı fiil” olarak isimlendirilen bu fiil grubu için, Gabain, her iki terimi de uygun bulmakla birlikte, başka bir tabir bulunmadığı için modal yardımcı fiil sözünü tercih etmektedir. Örnekler: *Yuyunu başladı, saklayu bil-, isteyü git-, alı kör-* vb. (Gabain 1988: 16-27). Gabain’in iki farklı grup olarak değerlendirdiği II. ve III. grup bize göre tasvir fiilleridir ve aynı grupta yer almalıdır. Bazı fiiller leksik anlamlarını tamamen kaybetmese de, asıl fiile bazı anlamlar eklemesi göz önünde bulundurulmalıdır. Gabain isim-fiille kurulan birleşik fiillerden *-mAyA başla-* yapısını ele almıştır (Gabain 1988: 24).

A.N. Kononov, fiil tipleri kategorisi başlığı altında fiilin aniliğini, tekrarlanmasını vb. bildiren yapıların Türkiye Türkçesinde üç yolla yapıldığını ifade eder. Bunlar 1. leksik, 2. morfolojik, 3. sentaktiktir. Bir tarafı zarf-fiil diğer tarafı yardımcı fiil olan yapılar sentaktik olarak yapılanlar başlığı altında incelenmiştir (*yazıver-, düşeyaz-, dalıp git-* vb.). Kononov bu bölümde incelememizin konusu olan *-mAyA başla-* yapısını da ele almış ve *-MAk* ve *-mA* ekli isim-fiile yönelme

2 Bunlar isim+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerdir.

hâli geldiğini, bu yapının başla- fiilinden önce gelerek harekete başlama anlamını bildirdiğini ifade etmiştir (Kononov 1956: 207-212).

J. Deny bir hareketi tasvir eden birleşik fiilleri **1.** Karmaşık fiiller **2.** Mürekkep fiiller şeklinde iki bölümde inceler. Mürekkep fiiller bir isimle onun ardından gelen bir fiilden teşkil edilir. Karmaşık fiiller ise; ikincisi yardımcı olarak kullanılan, bir küme suretindeki fiillerdir. Bu fiillere karmaşık “complexe” veya yerindelik “périphrastique” adı verilir. Deny bu grubu **A)** Ol-mak yardımcısıyla yapılan karmaşık fiiller (*yazmış ol-, sevmiş ol-, sevecek ol-, yer ol-, unutmuş ol-, kalkamaz ol-* vb.) **B)** -(y)e veya -(y)i’li zarf-fiil üzerine kurulmuş karmaşık fiiller (*seve bil-, yazıver-, düşe yaz-*) şeklinde ikiye ayırır. B grubundaki fiiller tasvir fiili dediğimiz gruptur (Deny 1941: 465-475). Deny isim-fiille kurulan birleşik fiillerden bahsetmez.

Leylâ Karahan, birleşik fiilleri A. Bir hareketi karşılayan birleşik fiiller, B. Bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller olmak üzere iki grupta incelemiştir. İlk grupta ana yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller (*isim+ et-, ol-, yap-, eyle-, kal-, bulun- yardımcı fiilleri*), diğer fiillerle kurulan birleşik fiiller (*yal al-, para ye-, boş ver-* vb.) olmak üzere iki alt grup yer almaktadır. İkinci grupta ise bir hareketi tasvir etmek üzere zarf-fiil eki taşıyan bir fiil unsuru ile bir tasvir fiilinden kurulan birleşik fiiller ele alınmıştır (*yazabil-, yapıver-, sürüp git-, çıka gel-, şaşa kal-, düşe yaz-* vb.). Karahan, bu çalışmada ele aldığımız bir tarafı isim-fiil olan birleşik fiilleri de bu grupta değerlendirmiş ve “*başla-, çalış-, iste-*” gibi aslında yardımcı fiil olmayan bazı fiillerin “*-maya başla-, -mak iste-, -maya çalış-*” kalıpları içinde, yardımcı fiil olduğunu ve bu fiillerin birlikte kullanıldıkları hareket isimlerini tasvir ettiğini belirtmiştir (Karahan 2004: 73-79).

Zeynep Korkmaz, birleşik fiilleri anlam ve yapı özelliklerine göre dört ana gruba ayırmaktadır (Korkmaz 1998: 3-14). Korkmaz’ın sınıflandırmasına göre birleşik fiiller **1.** Bir yanı ad, bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller, **2.** Bir yanı sıfat-fiil, bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller (karmaşık fiiller, complex verb), **3.** Bir yanı zarf-fiil, bir yanı fiil olan birleşik fiiller (tasvir fiilleri) [bu bölümün alt başlığı olarak **a.** Belirleyici birleşik fiiller, **b.** İkili birleşik fiiller], **4.** Anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller şeklindedir (Korkmaz 2003: 791-857).

Korkmaz’ın ele aldığı bu yapılardan “Belirleyici birleşik fiiller” (Banguoğlu’nun yarı tasvir fiilleri terimi ile karşıladığı birleşikler) yapı bakımından değil anlam bakımından değerlendirilmiş ve hem zarf-fiille hem de isim-fiille birleşmiş olan yapılar “belirleyici birleşik fiiller” arasında gösterilmiştir. Gabain’in modal yardımcı fiilleri (modales hilfsverb) dediği bu fiiller; *çıkagel-* (ansızın gel-), *alukoy-* (bırakma-), *okumaya başla-, yemeye çalış-, dikmeye kalk-* gibi örneklerde yer alan fiillerdir. Son örneklerde yer alan yapılar bizim çalışmamıza konu olan;

birinci fiilin bir zarf-fiil olmaktan çıkıp adlaştığı yapılardır. Korkmaz'a göre bu birleşiklerde zarf-fiil, ikinci fiildeki anlamı belirleyen bir zarf görevinde kullanılmıştır (Korkmaz 2003: 834-837).

Korkmaz'a göre "İkili birleşik fiiller" başlığı altında iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip anlamca kaynaşmasından oluşan bir birleşik fiil çeşidi daha bulunmaktadır³ (Örnekler: *alıp ver-*, *atıp tut-*, *döküp saç-*, *düşüp kalk-*, *gidip gel-*, *sayıp dök-*, *silip süpür-*, *yatıp uyu-*). Bu birleşmelerde; fiillerden bazıları anlamca birbirine yakındır, bazıları da zıttır. Anlam bakımından birleştiği oluşturan her iki fiil; hem az çok kendi anlamlarını sürdürmekte, hem de anlam kaynaşması yoluyla her iki anlamı birden içeren özel bir anlam vermektedir. Burada Korkmaz her iki esas fiilin de birbirini tasvir ettiğini belirtir (Korkmaz 2003: 834-837). Korkmaz'a göre yine de genel olarak incelendiğinde hem belirleyici nitelikteki fiiller hem de ikili yapıdaki fiiller bir dereceye kadar "tasvir fiilleri" grubuna sokulabilir (Korkmaz 2003: 812).

Korkmaz ayrıca, "karışık fiil" (Osm. mudil fiil) diye adlandırılan ve bir sıfat-fiil ile "öncelik", "alışkanlık" ve "niyet" gösterme işlevlerindeki *ol-* yardımcı fiilinin birleşmesinden oluşan birleşik fiilleri (*anlamış ol-*, *utanır ol-* vb.) ayrı bir grup olarak değerlendirmiştir. Korkmaz'ın son (dördüncü) grubu anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiillerdir (Korkmaz 1998: 4-5; Korkmaz 2003: 150-153).

Türkiye Türkçesinde incelememize konu olan yapıların birleşik fiiller içindeki yerini göstermeden önce *isim-fiil (yönelme hâli) + yardımcı fiil* kuruluşunda tespit ettiğimiz birleşik fiilleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. -mAyA bak-

Bu yapının bir şeyi elde etmeye çalışmak, elinden geleni yapmak anlamı vardır. Aşağıdaki örnekte bu birleşik fiil çekimli fiil olarak kullanılmıştır:

Tavlaya in, yararından bir hayvan seç, hopla sür, Söğüt'ü bir ayak önce tutmaya bak (DA, 461).

2. -mAyA başla-

Başla- yardımcı fiilini Korkmaz "belirleyici birleşik fiiller" (Korkmaz 2003: 834) arasında göstermiştir. Gabain de, bu fiilin yardımcı fiil değil, fiil birleşmelerinde asıl anlamını muhafaza eden "modal yardımcı fiil" (modales hilfsverb) olduğunu belirtmektedir (Gabain 1988: 24). Türkiye Türkçesinde *başla-* yardımcı

³ Banguoğlu bu grubu yarı tasvir fiilleri içinde incelemiştir.

fiili *-mAyA* yapısıyla birleşen asıl fiile gelerek oluş veya kılışın gerçekleşmeye başladığını, yani hareketin başlangıç safhasında olduğunu bildirir.

Bu fiil birleşmesinde her iki fiil de yani asıl fiil ve yardımcı fiil, tasvir fiillerinde olduğu gibi asıl anlamını kaybetmez. Şu örneklerde bu birleşik fiil sıfat-fiil olarak kullanılmıştır:

Ocakların yanmaya başladığı vakittir (OC, 98).

Karım belirmeğe başlayan pencerenin önünde oturuyordu (O, 42).

Daktilo makinesinde savcılığa hitaben yazılmaya başlanmış istidada şu yarım satır vardır (N, 39):

Bu birleşik fiilin zarf-fiil olarak kullanıldığı örnekler şunlardır:

Bunlar tartışmaya başlayınca küçük susun diye bağırtıyor; televizyonu seyrediyor (KE, 122).

İhale işlerine girmeye başlayalı çok olmamıştı (E, 22).

Emeti Hanım, birdenbire haykırmaya başlayarak (KYAE, 17):

Bu yapının çekimli fiil olarak kullanıldığı örnekler şunlardır:

Eşekçiler daha sık görünmeye başlamıştır sokak aralarında, bir eşek yükü oduna dünyanın parasını isterler (OC, 98).

Onları odalarımıza kadar getiriyor; askılarına asıyor; bahşişini aldıktan sonra keyifle bir sigara yakıp konuşmaya başlıyordu (Mİ, 49).

Asıl fiilin olumsuz şekliyle kullanıldığı da görülmüştür:

Kulübe yapıldıktan sonra, Muharrem artık ıvır zıvır işlere pek bakmamağa başladı (MK, 126).

Bazı cümlelerde asıl fiil ile yardımcı fiil yer değiştirilerek kullanılabilir:

Kızlar münavebe ile başladılar çalışmaya (MK, 90)...

3. *-mAyA çabala-*

Bu yapıyla oluş veya hareketi yapmaya gayret etmek anlamı verilir. Aşağıdaki örnekte bu yapı çekimli bir fiil olarak kullanılmıştır:

Çocuk bütün gücüyle bahçenin duvarına yetişmeye çabalıyordu.

4. -mAyA çalış-

Türkiye Türkçesinde bu yapıyla, hareketin tam anlamıyla yapılamadığı, ancak hareketi gerçekleştirme gayreti içinde olduğu ifade edilir. Aşağıdaki örnekte bu yapı cümlede isim-fiil olarak kullanılmıştır:

Tuhaf buldu öyle durmaya çalışışını, ona rağmen cıvı cıvı ötüşünü (A, 130).

Şu örnekte bu yapı sıfat-fiil görevindedir:

....neşeli kılmaya çalıştığı heyecanlı adımları ile yürüyor... (E, 19)

Bu yapının zarf-fiil olarak kullanıldığı örnekler şöyledir:

Derken, onu gördüm; kaymamaya çalışarak, dikkatle yürüyordu (GKFN, 93).

Şövalye, bataklığa abanan kurşun renkli kalın bulutların neler gizlediğini seçmeye çalışarak, meydan savaşı yöneten bunalmış bir komutan gibi, hırslı, dalgın homurdandı (DA, 9).

Çok işlek olan bu yapı çekimli fiil olarak da kullanılmaktadır:

Eşeğin semeri önünde, öfkeyle orasını burasını çekiştiriyor, sökülmüş yerlerinden dışarı fırlamış kamışları tıkmaya, semeri onarmaya çalışıyordu (OC, 101).

Güzelim duygularına, pis leke gibi yapışan bu çirkin hayali atmaya çalıştı zihninden (AK, 89).

Bana kalırsa, birbirlerinin sırlarını ustaca çalmaya çalışıyorlar (Z, 69).

5. -mAyA değ-

Bu yapı genellikle olumsuz geniş zaman kipiyle kullanılır. “Bunu okumaya değmez” örneğinde “bu önemsizdir, okumaya gerek yok” anlamı vardır. Ayrıca değ- fiilinin “Sana değmez, ona değmez” örneğinde olduğu gibi datif eki almış zamirler ile de birleşebildiği görülmektedir. Örneklerde zamirle belirtilen şahsın önceden çok önem verilirken aslında önemli olmadığını anlaşıldığı ifade edilmektedir.

Bu yapının sıfat-fiil olarak kullanıldığı örnek şöyledir:

...İrfan'ın kadınlık adına o güne kadar tapınmaya değer bir şey olarak o zamana kadar zihninde tasarladığı bir ideal değil miydi? (KYAE, 66)

Bu yapı çekimli fiil olarak da kullanılır:

Onunla konuşmaya değmez.

6. -mAyA dur-

Türkiye Türkçesinde bu yapı *-mAyA başla-* anlamındadır. Bu yapının çekimli fiil olarak kullanıldığı örnekler şöyledir:

Babam, avluda kan ter içinde eşeğin semerini onarmaya durmuştu (OC, 101).

Aşevindeki kadınlar, içerinin loşluğundan yararlanarak Osman Bey'i gözetlemeğe durmuşlardı (DA, 168).

7. -mAyA giriş-

Bu birleşik fiilde hareketin belli bir gayretle yapılmaya başlandığı ifade edilmektedir. Aşağıdaki örnekte bu yapı zarf-fiil olarak kullanılmaktadır:

Hayriye, işittiklerini bütün önemiyle anlatmaya girişerek (KYAE, 22).

Şu örnekte bu yapı çekimli fiil olarak kullanılmıştır:

Gazetenin arkasını okumaya giriştim (KYAE, 59).

8. -mAyA gör-

Ergin, Türkçede diğer bütün birleşik fiillerin tersine, *gör-* yardımcı fiilinde olumsuzluğun birinci unsurla da yapılabildiğini belirtmektedir: *İsteyi gör-, istemeyi gör-* (Ergin 1983: 367). Ergin, *istemeyi gör-* örneğinde olumsuzluğun 1. unsurda olduğunu ifade eder.

Türkiye Türkçesi metinlerinde *gör-* yardımcı fiilinin bu yapıdaki kullanılışına, kalıplaşmış bir biçimde, genellikle emir kipi üçüncü şahıslarda rastlanmıştır. “*Gücenmeye görsünler*” birleşik fiili “gücenirlerse bundan sonra onlardan beklenecek hareketler olumsuz olacak” anlamı taşımaktadır. Bu yapı çekimli fiil olarak kullanılabilir.

Hele hele ağızlar açılmaya görsün; sesleri, her tonda öfkeyi, bazen sabır; bazen küfürle fakat daima yeknesak bir kini sıçratarak çıkmakta (GKFN, 92).

9. -mAk iste-

Bu yapıyla hareketi gerçekleştirme isteği ifade edilmektedir. Diğer kullanılışlardan farklı olarak *-mAk iste-* şeklinde isim-fiilden sonra yönelme hâli kullanılmamaktadır. Bu yapının çekimli fiil olarak kullanıldığı örnekler şu şekildedir:

Ona, ışıl ışıl, kâinat gibi mânâlı bir kelime bulmak istiyordum (O, 43).
Sanki varlığına evden başka bir ortak kabul etmek istemiyordu (O, 44).

10. -mAyA kalk-

Bu yapı asıl fiille anlatılan bir hareketi gereksiz, lüzumsuz yere yapma gayreti içinde olmak, onu yapmaya kalkışmak anlamına gelmektedir. Aşağıdaki örnekte bu yapı sıfat-fiil olarak kullanılmıştır:

Aman bu şimdiki tazeler...Ne iştirirlerse hemen görmeye kalkan bu deli kızlar (KYAE, 13)...

Bu yapının çekimli fiil olarak kullanıldığı örnekler şunlardır:

Benim kim olduğumu araştırmaya kalkmayınız (KYAE, 65).
Pazar başını arttırmaya kalktı, Frenk zagonuna imrenip bizim tekfurumuzun kardeşi... (DA, 26)

Metinlerde kullanılan *kalkış-* yardımcı fiili *kalk-* fiilinin *-(ı)ş* ile türemiş şeklidir ve *-mAyA kalk-* ile aynı işlevdedir.

Gene bu güzellerden birine rastladığı bir gün kararlaştırdığı denemesini yapmaya kalkıştı (KYAE, 30).

11. -mAyA koyul-

Bu birleşik fiil, bir oluş veya hareketin sürecini gerçekleştirmeye başlamak anlamını verir. Aşağıdaki örnekte bu yapı çekimli bir fiil olarak kullanılmıştır:

Polis soygundan sonra kaçan hırsızları aramaya koyuldu.

12. -mAyA sevk-

Bu birleşik fiil, bir şeyi yapmaya yönelmek anlamı taşımaktadır. Bu yapının sıfat-fiil olarak kullanıldığı örnek şu şekildedir:

Bu, beni düşünmeye sevk eden konular arasında yer alıyor.

13. -mAyA uğraş-

Bu kullanılış *-mAyA çalış-* şekliyle aynı anlamdadır. Aşağıdaki örnekte yapı sıfat-fiil olarak kullanılmıştır:

...en usta ressamların Bakire Meryem resimlerinde göstermeye uğraştıkları zambak beyazlığındaki yumuşak, ince eli hemen göğsüne çekerek ateşli ateşli öpmek istiyordu (KYAE, 67).

Yapının zarf-fiil olarak kullanılması şu şekildedir:

Emeti Hanım, sağına soluna kıvranıp çıkmaya uğraşarak (KYAE, 15)

Şu örneklerde de yapı çekimli bir fiil olarak kullanılmıştır:

Niçin uyanıp bu sefalet tozundan, toprağından silkinmeye uğraşmıyorsunuz (KYAE, 26)?

Belindeki önlüğü çıkarmağa uğraşıyor, cevap arıyor gibi, düşünüyordu (MK, 8)

14. -mAyA yelten-

Bu yapıda da hareketi yapmaya girişmek, heves etmek, meyletmek anlamı vardır.

Hasta yürümeye yeltendi, ancak başaramadı.

Sonuç:

Türkiye Türkçesinde filimsi ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, yapı özellikleri dikkate alınarak üç grupta toplanabilir:

1. Zarf-fiillerle kurulan birleşik fiiller
2. Sıfat-fiillerle kurulan birleşik fiiller
3. İsim-fiillerle kurulan birleşik fiiller

_Birinci grup tasvir fiilleridir. Bilindiği gibi tasvir fiillerinde asıl fiil zarf-fiil kuruluşundadır ve yardımcı fiilin anlamı kendi anlamının tamamen dışındadır.

“Yapı” esas alınarak yapılan sınıflandırmalarda zarf-fiilli yapıların “belirleyici birleşik fiiller” arasında gösterilmesi doğru değildir. Korkmaz, sınıflandırmada *çıkagel-* ve *alıkoy-* birleşik fiillerini belirleyici birleşik fiiller arasında göstermiştir. Bu iki birleşik fiilin zarf-fiil ve yardımcı fiil kuruluşunda olan *okuyabil-*, *düşeyaz-*, *geliver-* vb. yapılardan farkı yoktur. Yapı olarak zarf-fiil kuruluşunda

olmaları sebebiyle bu birleşik fiiller de (çıkagel-, alıkoy-) tasvir fiilleri içinde değerlendirilmelidir. Ancak anlam özellikleri dikkate alındığında, ikinci fiilin anlamını tamamen yitirmemesi dolayısıyla, verilen örneklerin tasvir fiilleri içinde ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi uygun olur.

İkinci grup olan bir tarafı sıfat-fiil, diğer tarafı yardımcı fiil şeklindeki yapılar Korkmaz, Deny ve Banguoğlu tarafından karmaşık fiiller olarak değerlendirilmektedir (Korkmaz 2003: 801, Deny 1941: 465 ve 811, Banguoğlu 1995: 404 ve 482).

Konumuz olan isim-fiil ve yardımcı fiilden oluşmuş yapılar da Korkmaz'ın "belirleyici birleşik fiiller" olarak değerlendirdiği gruptur. Bunlar, yapısına göre zarf-fiil kuruluşunda olmamaları sebebiyle tasvir fiilleri arasında değerlendirilemez. Bu yapılarda yardımcı fiil, asıl fiilin anlamına çeşitli anlam özellikleri katar. Ancak tasvir fiillerinde olduğu gibi yardımcı fiil kendi anlamını yitirmez. Her iki fiil de anlamını korumaktadır. Korkmaz'ın *okumaya başla-*, *yemeye çalış-*, *dikmeye kalk-* örnekleri bu birleşik fiillerdendir. Buna göre Türkiye Türkçesinde asıl fiile getirilen *-mAyA* (*-mA mastar eki + yardımcı ünsüz + datif eki*) yapısıyla oluşan isim fiile *bak-*, *başla-*, *çabala-*, *çalış-*, *değ-*, *dur-*, *giriş-*, *gör-*, *kalk-*, *koyul-*, *sevket-*, *uğraş-*, *yelten-* yardımcı fiilleri eklenebilir. *İste-* fiili ise yönelme hâli eki almadan, doğrudan isim fiile eklenmektedir.

Bu incelemede genel olarak *-mAk için* anlamı veren kullanılışlar alınmasa da, *-mAyA çabala-*, *-mAyA çalış-*, *-mAyA uğraş-* gibi kalıplaşmış yapılarda bu anlam mevcuttur.

Bu yapılardan bazıları anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ile karışmakta, bir kısmı tamamen bu grupta yer almaktadır. Birleşik fiiller üzerine yapılan bir çalışmada Türkiye Türkçesinde anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiiller tespit edilmiştir (Öztürk 1997). Bu birleşik fiiller arasında, *asıl fiil + -mAyA + yardımcı fiil* kalıbındaki yapılardan bazılarının anlamca kaynaşmış birleşik fiiller arasında gösterilmesi zorunlu olsa da (*konuşmaya dal-* vb.)⁴ bizim burada değerlendirdiğimiz ve ayrı bir kategori olarak incelediğimiz bazı birleşik fiiller her iki grupta da ele alınabilir. Örnek: *-mAyA getir-*. Bilindiği gibi anlamca kaynaşmış birleşik fiillerin kalıplaşmış yapılar olması gerekmektedir.

Bazı yazarların bu yapıyı *-mAyA* değil, *-mAğA* şeklinde kullandıkları görülmüştür. *-mAyA*; *-mA* fiilden isim yapma eki + *y* yardımcı ünsüz + *-A* yönelme hâli ekinden oluşan bir yapıdır. Ancak *-mAğA*; *-mAk fiilden isim yapma eki (mastar eki) + -A yönelme hâli ekinden oluşmaktadır: Belirmeğe başla-*, *bakmamağa başla-* vb. Taranan eserlerde *-mAyA* şekli diğerine göre daha yaygındır: *Açılmaya gör-*, *araştırmaya kalk-* vb.

4 Konuyla ilgili yapılan yüksek lisans tezinde yer alan bazı örnekler şunlardır: Akıl yatmaya başla- (Öztürk 1997: 106), arkalamaya çalış- (167), yalvarmaya dök- (269), çatışmaya düş- (292), demeye getir- (374), bakmaya kıyama- (546) vb.

KISALTMALAR:**Taranan Eserler:**

A	: Ana.
DA	: Devlet Ana.
E	: Eşik.
GKFN	: Geç Kalma!...Fakat Nereye.
KE	: Kaybolan Ev.
KYAE	: Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme.
Mİ	: Mathieü'nün İntikamı.
N	: Nokta.
O	: Oğlumuz.
OC	: Ocak.
OÇ	: O Çocuk.
Z	: Ziyaret.
MK	: Mahalle Kahvesi, Tüneldeki Çocuk.

KAYNAKÇA:**Taranan Eserler:**

- BUĞRA, Tarık (1987) Oğlumuz, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- ÇOKUM, Sevinç (1987) O Çocuk, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- FAİK, Sait (1965) *Mahalle Kahvesi, Tüneldeki Çocuk*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1972) *Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme*, İstanbul, 1972.
- KARAKOÇ, Sezai (1987) Ziyaret, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- KILLIOĞLU, İsmail (1987) Ana, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl (1987) Nokta, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- KUTLU, Mustafa (1987) Eşik, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- MİYASOĞLU, Mustafa (1987) Kaybolan Ev, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- ÖKSÜZ, Emine Işın (1987) Geç Kalma!...Fakat Nereye, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- ÖZDENÖREN, Rasim (1987) Ocak, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.
- TAHİR, Kemal (2003) *Devlet Ana*, 17. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- TEVFİKOĞLU, Muhtar (1987) Mathieü'nün İntikamı, *Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal COŞKUN, Sırrı ER, Rıfıkı KAYMAZ), İstanbul.

Yararlanılan Eserler:

- BANGUOĞLU, Tahsin (1940) *Ana Hatlarıyla Türk Grameri*, İstanbul, s. 153-156.
- (1995) *Türkçenin Grameri*, 4.baskı, Ankara.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1984) *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara, Dergâh Yayınları, s. 280-282.
- DENY, Jean (1941) *Türk Dili Grameri* (Osmanlı Lehçesi), (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1983) *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- GABAİN, A.von 1988 Verbalpositionen im Türkischen (Türkçede Fiil Birleşmeleri), *TDAY Belleten* 1953, TDK Yayınları, Ankara, s. 16-28.
- (1988) *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1968) *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972) *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara, s. 45.
- KARAHAN, Leylâ (2004) *Türkçenin Söz Dizimi*, 7. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 73-79.
- KONONOV, A. N. (1956) *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka*, Akademiya Nauk SSSR, Moskva-Leningrad.
- KORKMAZ, Zeynep (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara.
- (1998) Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları, *Türk Dili*, Temmuz, s. 3-14.
- MENGES, K.H. (2002) (Çev. Eyüp Bacanlı), Türk Dillerinde Fiil Terkibi, *Türk Kültürü*, Sayı: 474, s. 615-626.
- ÖZTÜRK, Deniz (1997) *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış- Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2 Cilt, Ankara.